

УДК 338.4

В.П. Клочко, доктор економічних наук, професор,
кафедра менеджменту та економіки,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ДУХОВНІ Й КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ТА ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

У статті досліджується органічний зв'язок нових вимог до розвитку духовності та культури як складової частини цієї останньої в епоху глобалізації всіх сторін життя людини та підприємств соціально-культурної сфери. На основі аналізу двох сучасних тенденцій розвитку глобалізаційних явищ у суспільстві, а саме – прагнення до культурної інтеграції та зовні протилежній їй тенденції до захисту національних пріоритетів і цінностей, у статті розкрита потреба діалектичного поєднання цих протилежних тенденцій при розробці заходів культурної політики, стосовної людини, колективу та суспільства в цілому.

Ключові слова: глобалізація, духовність, культура, культурна політика.

В.П. Клочко, доктор экономических наук, профессор,
кафедра менеджмента и экономики,
Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, г. Киев

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ДУХОВНЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА И ПРЕДПРИЯТИЙ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ

В статье исследуется органическая связь новых требований к развитию духовности и культуры как составной части этой последней в эпоху глобализации всех сторон жизни человека и предприятий социально-культурной сферы. На основе анализа двух современных тенденций развития глобализационных явлений в обществе, а именно – стремление к культурной интеграции и внешне противоположной ей тенденции к защите национальных приоритетов и ценностей, в статье раскрыта потребность диалектического сочетания этих противоположных тенденций при разработке мер культурной политики, касающейся человека, коллектива и общества в целом.

Ключевые слова: глобализация, духовность, культура, культурная политика.

V.P. Klochko, doctor of economics, professor,
department of Management and Economics
National Academy of Managerial staff of Culture and Arts, Kyiv

GLOBALIZATION AND THE SPIRITUAL AND CULTURAL VALUES IN HUMAN ACTIVITY AND ENTERPRISES SOCIAL AND CULTURAL SPHERE

The article studies a fundamental connection of new requirements for the development of spirituality and culture as an component part in the era of globalization of all society life and enterprise social and cultural sphere. The paper considers that the development of cultural policy measures can connect two contrary tendencies cultural integration, the other – to the protection of national priorities.

Keywords: globalization, spirituality, culture, cultural policy.

У сучасних умовах всесвітній процес глобалізації охоплює всі без винятку сторони суспільного життя, в т. ч. духовно-культурні аспекти діяльності. Для того, щоб практично вирішувати питання, пов'язані з розробкою конкретних заходів, що забезпечують органічне включення особи, колективу чи суспільства в глобалізаційні процеси, слід виходити з нагромадженого світового досвіду.

Теорію та мову глобалізації зробили вітчизняні та закордонні вчені-економісти Р. Блейк, П. Скотт, К. Омаї, Г. Хамел, І. Ансофф, О. Білоус, Н. Канаєв, В. Дієв, М. Жулинський, Л. Горбунова, В. Кремень, Д. Губенко, Г. Тюрнонко, С. Семенов, З. Малькова, І. Бузько, М. Грін, М. Корж, В. Куценко, В. Нечаєв, А. Філіпенко та ін.

Проте поглиблення досліджень потребує більш детального аналізу характеру впливу глобалізації на функціонування особи та колективу (підприємств, громади) в нових умовах.

Мета статті – аналіз сучасних тенденцій впливу глобалізації на макро- і мікрорівні (рівень підприємств, установ і організацій), що дозволяє виявити оптимальні шляхи підключення до загальносвітових тенденцій для всіх суб'єктів господарювання.

Проблеми духовності та її розвитку – це важлива умова і поле самого існування людства. Духовність є переходом до вищих форм констатування особи та її менталітету, тобто сукупність внутрішніх і зовнішніх рис її формування. Це формування відбувається під впливом суб'єктивних та об'єктивних факторів і включає не лише генетичні засади, дані від народження (так зване біологічне начало), але, головним чином, і наслідки морального, етичного, релігійного виховання з боку суспільства, підприємства громади та сім'ї (соціальне начало). Цілісними факторами духовності є стан культури та моральності особи і соціально-виробничого колективу, ступінь оволодіння ними науковим пізнанням, світоглядними аспектами існування, гуманістичними рисами свідомості та поведінки, втіленням добра, поважанням свобод та прав інших людей. Усі ці особисті властивості людини є динамічними, історично та соціально обґрунтованими рисами свідомості та поведінки її внутрішнього переконання, якими вони керуються у взаєминах з іншими людьми та суспільством. Духовно збагачена людина обов'язково передбачає наявність у ній рис усвідомлення інтелектуальних і культурних цінностей різних суспільств і народів. Духовність невід'ємна і від стану та розвитку культури.

У культурній сфері завжди відчувається протиборство поглиблення глобалізацією двох основних тенденцій:

- перша з них – прагнення до культурної інтеграції;
- друга – прагнення до захисту національних пріоритетів та цінностей.

Прихильники першої тенденції в Європі відстоюють концепції «загального європейського дому», що проявляється в політичному та соціальному аспектах життя європейців. Вони захищають ідею формування єдиної європейської культури, в рамках якої європейці повинні почуватися не окремими частинами жителів континенту, а загальним цілим із певною відмовою від старих національних ідеалів. На їхню думку, повинно відбуватися злиття культурних традицій країн ЄС і кандидатів до вступу в цю організацію та поява в результаті цього загальноєвропейської базової культурної традиції. Ця позиція не означає неминучого нівелювання власне національних особливостей (така пряmlinійна трактовка не характерна для більшості людей, що відстоюють подібну точку зору), але передбачає виділення їхніх характерних рис, поєднання яких здатне зробити загальноєвропейську культуру збагаченою та багатоплановою, організувати взаємини в колективі підприємства.

Цій концепції відповідає схвалення так званої програми «Колейдоскоп», на здійснення якої було виділено 26,5 млн євро і яка стала наслідком ухваленої ще 1992 р. між міністрами культури країн ЄС угоди про розширення та інтеграцію культурних традицій європейських країн, узагальнення досвіду та моделей поведінки європейців, субсидювання інтернаціональних проектів у галузі мистецтва та науки і проведення загальноєвропейських закладів. Поступово окремі програми були об'єднані в загальноєвропейському проекті «Культура 2000» з п'ятирічним бюджетом у 167 млн євро. Існують наміри розширення цього проекту за рахунок включення в нього країн-кандидатів до вступу в ЄС, що не лише зберігає, але й збагачує національні традиції цих країн [5].

Друга ж тенденція зводиться до прагнення обмежити вплив ззовні на національну культуру через зростання небезпеки поступового розмивання національних культур континенту. Найактивніше захищають цю тенденцію французи, які вбачають у розвитку вестернізації та

«масової культури» безпосередню загрозу національним духовним цінностям. Наприклад, французька культурна еліта різко опозиційно налаштована відносно поширення ідей «американізації». Звідси – директива національним закладам, зокрема вишам та Академії наук щодо прийняття конкретних заходів з боротьби із засмічення французької мови англосаксонськими термінами, особливо в галузі бізнесу, введення системи штрафних санкцій проти тих, хто дозволяє замінювати французькі терміни аналогічними за значенням іноземними. Проводиться безпосередня підтримка радіо і телебачення в розвиткові «національних» програм віщання, на що витрачається чимало коштів, що відпускаються бюджетом на забезпечення культурних потреб французів [6].

Досліджуючи прояви глобалізації в сфері культури та розвитку особи, провідний російський соціолог Г. Ділігенський підкреслював, що саме в цих сферах проявляється така риса глобалізації як новий засіб поєднання протилежних тенденцій. Вона несе з собою одночасно посилення однорідності та різноманітності людства. При цьому тенденція до посилення різноманітності не веде до розпаду цілого, оскільки виробляються механізми та принципи співвідношення різноманітних частин глобального цілого [1, 4-15].

Подібний діалектичний підхід повинен бути простежений і щодо ролі конкуренції, при чому не лише в галузі економіки, але й в соціально-духовному житті, в мотиваціях і цінностях орієнтації особи в культурному її житті. Глобалізація як процес «єднання світу» ні в якому разі не є процесом безконфліктним, взаємоприйнятним для всіх верст суспільства. Вона розвивається, насамперед, на началах поглиблення конкурентної боротьби, розширення ринкових засад на ті галузі, які досі залишалися не охопленими ними, в т. ч. і на сферу культури та її установ.

Глобалізація, – зазначає В. Кузнєцов, – це «своєрідне повернення до ринкової конкуренції, яку капіталізм уже один раз у своїй історії втілював у кожній окремо взятій країні» [3, 1]. І цю думку багато прихильників глобалізації поширюють не лише на галузь економіки. Конкуренція, охоплюючи світові масштаби, захоплює і всі сфери соціально-культурного життя як особи, так і колективу.

Культурна політика не може стояти осторонь і від проблеми, яка за час глобалізації набула майже першочергового значення – *комерсалізації культури*. Слід взагалі відзначити слабку адаптованість закладів культури України до ринкових умов. Цей стан не може бути визначений за нормальний. Ідеться не лише про перенесення на галузь та її структурні підрозділи законів ринку та конкуренції, не лише про введення елементів платності при обміні культурними цінностями (наприклад, при ознайомленні населення інших країн з власними культурними цінностями – пересувні виставки тощо). Насамперед, ідеться про негативні наслідки впливу комерціалізованої «масової культури» та агресивний тиск стандартизованих культурних норм. Саме проти такого типу комерсалізації виступає спеціалізована культурна організація ООН-ЮНЕСКО. В штаб-квартирі цієї організації в Парижі на першій сесії Комітету експертів, присвяченій активізації діяльності ЮНЕСКО щодо захисту культурної різноманітності в умовах глобалізації. Генеральний директор ЮНЕСКО Коитиро Мацуура наголосив на потребі загального визнання того факту, що предмети та послуги, що відносяться до галузі культури, не можуть розглядатися лише через призму ринкових відносин, і обмін ними не повинен підкорюватися законам ринку. Він нагадав, що Генеральна конференція ЮНЕСКО схвалила спеціальну революцію, в якій підкреслювалася необхідність для ЮНЕСКО і її країн-членів всіляко підтримувати культурну різноманітність за нинішніх умов глобалізації [1].

Вплив глобалізації на соціально-культурне життя явно недооцінює факту самотності духовного та культурного життя, що на практиці може привести до руйнації багатьох інститутів. «Можна погодитися з ефективністю ринкового вибору у власне економічній галузі, – пише О.С. Панарін. – Але від нас сьогодні вимагають більшого: довіритися природному ринковому вибору в усіх галузях без винятку. Якщо ринку бракує якихось високочтивих цінностей або зразків поведінки, нас закликають не оплакувати їх і не опиратись, а визнати авторитет ринку як останню інстанцію. Комерсалізація культури приводить до вимирання та витіснення таких інститутів високої культури як театр, філармонія, національна бібліотека і університет. Велика

культура може розвиватися за умови, що її цінності мають не службово-підпорядкований і функціональний характер, а є самоцінними. Ця логіка самоцінності культури діє в галузі розвитку науки, освіти, мистецтва» [4, 118].

Глобалізація не може зводитися до підкорення соціально-культурних цінностей одних країн цінностям інших країн (не зважаючи на економічну потужність останніх та їхній вплив на міжнародну економіку та політику). Не підкорення, а взаємозбагачення духовно-культурного життя – ось чого вимагає глобалізаційний процес сьогодні. В глобалізації проявляється потреба в загальнопланетарному духовному синтезі. Проте глобалізація, хоча і є вищою стадією інтеграційного процесу, не набула ще такого ступеню зрілості, щоб усунути істотні протиріччя між суспільством та людьми, і суперечлива у своїх наслідках. З одного боку, вона створює можливість значного підвищення добробуту та підвищує стандарти споживання людей, умови оволодіння ними духовними надбаннями інших народів завдяки загальному зростанню світового рівня продуктивних сил та інтенсифікації світогосподарських зв'язків на основі сучасної комунікативної технології. Проте, з другого боку, вона здатна деформувати індивідуальність, підкорити її певному масовому культурно-духовному стандарту, поширюваному через масмедіа, телебачення та електронні засоби масової інформації і тим самим сприяти нівелюванню культурного рівня особи. Повноцінне засвоєння культурних цінностей людства, що веде до збагачення духовності особи, глобалізація в найбільш вульгарних своїх проявах здатна підмінити палливативами культури, насолодження культурними надбаннями художнього твору – спрощеним тлумаченням його змісту (зміст світових літературних творів – у кількосторінковому викладі коміксу, естетичне сприйняття полотен великих майстрів – у відтворення їх у вигляді примітивних репродукцій тощо). Це здатне привести до спрощення сприйняття досягнутої людством культури, а отже – і до збіднення та примітивізації духовного обліку самої людини, що є наслідком «досягнення» цієї масової культури.

Із розвитком глобалізації та її можливостей щодо спілкування розгортаються реальні людські зв'язки на всіх рівнях, у т. ч. й на рівні закладів СКС, зміцнюються в свідомості мільйонів людей сталі уявлення про спільність народів їхньої культури. Хоча різні рівні розвитку економіки та ринкових перетворень і гальмують можливості інтеграції, проте процес обміну соціально-духовними цінностями розгортається саме в міру поглиблення глобалізаційних процесів. Існуюча модель «ступінчатої інтеграції» або «Європи концентричних кіл» саме й передбачає поступовість, ступінчастість залучення до інтеграційних досягнень різних суспільств. За такою теорією всередині інтеграційного союзу утворюється ядро в найбільш просунутих держав, а навкруги нього – круги держави з послідовно знижуваною глибиною інтеграції. Поступово глобалізоване суспільство наближається до центру, а отже – і до найбільш досконалих ступенів духовного збагачення.

Культура ж – це особлива сфера духовного життя. Вона включає в себе мистецтво, літературу, архітектуру, комплекс інших духовних цінностей. Культурні цінності не залежать від часу. Кожна дійсно велика культура, великий художній твір чи картина переживає свій час, є продуктом не лише свого культурного середовища, але одночасно й загальнолюдськими цінностями та загальнолюдським надбанням.

Усі ці особливості культури як сферу духовного життя слід мати на увазі при визнанні підходів до феномена глобалізації культури, необмінної складової глобалізації взагалі. Глобалізація в галузі культури не може копіювати тенденції розвитку, які характерні для міжнародної політики, економіки чи екології. Система національних культур має свої власні специфічні властивості. Глобалізацію культури не можна зводити до культурної дифузії, тобто до ніким та нічим неконтрольованого стихійного позичання культурних цінностей одних народів іншими. На думку О.І. Кравченко, глобалізація культури – це прискорення інтеграцій націй у світову систему в зв'язку з розвитком сучасних транспортних засобів і економічних зв'язків, формування світового ринку, розширеним впливом на людей засобів масової інформації, зближення нації та розширення культурних контактів. Вона має як позитивні, так і негативні сторони.

Відкритість кордонів для культурного впливу та зростаюче культурне спілкування на всіх рівнях – особи, колективу (громади) та суспільства – може привести, з одного боку, до обміну позитивним досвідом, збагачення власної культури, піднесення її на більш високий щабель розвитку. Проте вона, з другого боку, може призвести до її певного збільшення культурного надбання внаслідок уніфікації та стандартизації. Немає нічого спільного глобалізації культури і з *культурним імперіалізмом*, що полягає в гегемонії розвинутих країн у різних сферах культурно-суспільного життя та в примусовому поширенні західних цінностей [2, 117-118].

Формування основних напрямів розвитку культури – це поле дії *культурної політики*. *Культурна політика* – це система практичних засобів, що фінансуються та регулюються як державою, громадами (колективами), так і приватними особами, що спрямовані на збереження, розвиток та примноження культурної спадщини нації. Ідеальною для умов глобалізації вважається така культурна політика, що переорієнтується з моделі асиміляції, що відмовляє малим культурам у праві на збереження власних культурних традицій та цінностей, на так звану мультикультурну модель, що поєднує загальносвітові культурні надбання з засвоєнням та збагаченням етнічної культури.

Задля справедливості зазначимо, що аналіз впливу глобалізації на розвиток культури народів не зводиться лише до двох полярних крайнощів. Існує і компромісна теорія, за якою глобалізація сприяє взаємозбагаченню культур. Сам цей процес відкидає все зайве, нежиттєве в культурах народів, що наближає культури одна до одної, і зберігає ті їхні елементи, що здатні поліпшити і збагатити загальнолюдські цінності в культурній галузі. Особливу увагу слід приділити характеру обміну культурними цінностями в споріднених закладах СКС різних країн.

Вплив процесу глобалізації на взаємозбагачення культур так само діалектичний, як і сама глобалізація. Він включає як відчуження, так і зближення й уніфікацію, об'єднає різноспрямовані рухи і полярні відносини, і саме в цьому поєднанні крайностей, в якому самим життям буде відсіяне все нежиттєве, і полягає сам процес взаємозбагачення.

Багато традиційних культур вже у неадекватних умовах сучасного суспільного буття, що стрімко змінюється. За цих умов чіплятися за застарілі елементи культур здається так само реакційним та утопічним, як наприклад, існування перук на головах англійських суддів. У широкому плані в цьому взаємозбагаченні культур і проявляється культурний синтез та сама еволюція національних культур.

Підхід до аналізу впливу світових процесів глобалізації на мову як складову частину менталітету та духовності людини і суспільства повинен виходити, насамперед, із чіткого усвідомлення функцій самої мови. Їх дві:

– з одного боку, мова є головною ідентифікаційною ознакою національної або етнічної культури. Саме тому боротьба суспільства за незалежність, самостійність власної культури обов'язково пов'язана і власне починається з боротьби за збереження власної мови, за очищення її від нашарування, що в етнічному та семантичному розумінні невласлива корінній національності;

– з другого боку, слід зважувати на комунікативну функцію мови. Далеко не всі мови в силу історичних подій (у т. ч. й експансіоністських мотивів, завоювань інших територій, впливу на відсталі народи більш розвинутої мови окремих етнонаціональних спільнот, нарешті, в силу інтенсивних економічних, соціальних та культурних зв'язків) здатні виконувати цю функцію. Історія дає приклади цьому – латинська мова в середні віки виконувала комунікативну функцію настільки успішно, що досі залишалася визначальною у формулюванні категорійного апарату деяких видів діяльності (медицина, юрисдикція).

Світового значення, зокрема в галузі точних наук, набула арабська мова. Визначне значення в релігійних і культурно-політичних зв'язках низки країн набула грецька мова.

На сучасному етапі результатом глобалізації є те, що цією спільною комунікативною мовою стала англійська мова. І це далеко не випадково. Не лише чисто історичні обставини сприяли широкому поширенню вживання цієї мови з часів XVII-XVIII ст., коли початок інду-

стріальної ери поставив Велику Британію в становище «кузні світу». І нині ця мова повністю виконує покладені на неї функції, є державною мовою провідних індустріальних країн, мовою комерційного, економічного та технічного спілкування різних народів.

Проте це означає, що англійська мова з розширенням глобалізації повинна витіснити національні мови. Вихід із цього діалектичного протиріччя мов полягає в двомовному спілкуванні людей, тенденція до якого намітилася вже зараз мірою зростання освіченості населення.

Такий аспект людського життя як релігія, так само як і культура в цілому, також не може не зазнавати потужного впливу з боку процесів глобалізації, що розгортаються нині, і характер розуміння цього впливу залежить від вихідної парадигми – розуміння суті та характерних рис самого процесу глобалізації. Той, хто виходить з односторонньої трактовки цього процесу лише як процесу універсалізації, – нездатний зрозуміти основних напрямів еволюції релігійних поглядів суспільства.

За нинішніх динамічних умов людського життя, інтенсивних зв'язків різного роду між народами світу, кожна релігія не може розвиватися в обставинах повної ізоляції від інших релігій. Безумовно, зростатиме різноманіття пошуків конкретної людини до Бога. Звідси, пошук цей також супроводжується обміном і в цій своєрідній галузі свідомості. Наявний процес зближення релігій, хоча жодна з них не має шансів на створення єдиної для всього світу релігійної системи. Створення єдиної релігії, навіть у віддаленому майбутньому, так само маловірогідне, як і процес поглинання однієї цивілізації іншою. Найбільш вірогідним процесом є процес їхнього зближення та взаємозбагачення на основі дотримання загальних моральних цінностей.

Глобалізація за самою своєю суттю веде і до розвитку екуменізму як руху до створення всесвітнього («вселенського») об'єднання церков. На відміну від особливостей зародження цього руху, що охоплює переважно протестантські церкви, до цього руху долучилася нині і могутня католицька церква, прикладом чого служать зусилля і первосвященника цієї церкви папи римського Івана Павла II, який у своїх місіонерських прагненнях відвідав церковні організації інших конфесій.

Усі вищезазначені аспекти впливу глобалізації на духовний і культурний розвиток особи та підприємств СКС є основою для розуміння духовно-культурного співробітництва України з іншими народами світу. Однак при цьому не слід забувати про істотні відмінності між населенням нашої держави. Істотно роз'єднує духовність населення України не лише успадкована від минулого розбіжність політичних інтересів і сподобань громадян, яку можна прослідкувати і за територіальною (Схід – Захід), і за мовною ознаками, що визначає ставлення населення до проголошення української мови як єдиної державної, і за вектором інтеграційних намірів, яким віддає належне та чи інша частина населення. Ці розбіжності відчутні і за віковою ознакою: молодь, що налаштована на сприйняття європейських цінностей, відмінна в своїх інтересах від частини статечного населення, яка відстоює колишні порядки. В умовах конгломератності суспільства, його ідеологія невинна тому, що й досі не досягнута духовна цілісність суспільства як єдність ціннісних орієнтирів, до чого мали б прагнути його члени. Невипадковим є і той факт, що майже півтора десятиріччя не може бути сформованою єдина національна ідея, складовою частиною якої мало б бути чітке визначення орієнтирів у характері інтеграційних прагнень України.

Отже, звідси і перед особою, і перед певною спільнотою (підприємством, установою) об'єктивно поставлене завдання – піднятися до рівня усвідомлення сучасних вимог, до економічного та духовно-культурного зближення, і підпорядкувати цьому завданню всі аспекти своєї діяльності.

Використані джерела

1. Дилигенский Г.Г. Глобализация в человеческом измерении / Г.Г. Дилигенский // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 7. – С. 4-15.
2. Кравченко А.И. Культурология : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. «Социология» и «Социальная антропология» / А.И. Кравченко ; Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – 8-е изд. – М. : Триеста ; М. : Академический Проект, 2001. – 495 с.
3. Кузнецов В. Что такое глобализация? / В. Кузнецов // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 2. – С. 13.
4. Панарин А.С. Искушение глобализмом / А.С. Панарин. – М. : Русский национальный фонд, 2000. – 416 с.
5. <http://www.rambler.ru/db/new/msg.html?mid-1719061&3-14>